

VU Research Portal

Heeft het Frans structuralisme toekomst?

Frijhoff, W.T.M.

published in

Wending

1973

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Frijhoff, W. T. M. (1973). Heeft het Frans structuralisme toekomst? *Wending*, 28(8 (okt.)), 417-431.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

heeft het Franse structuralisme toekomst?

In het wijsgerig denken en daarbuiten heeft een tiental jaren lang een ware hartstocht geheerst voor structuur. Of liever gezegd: voor de *interne organisatie* als verklaringsmodel, als methode van aanpak, ja als ideologie. Het lijkt er vandaag echter op dat het getij aan het keren is, en dat het structuralisme als maatschappelijk panacee en seculiere heilsverwachting aan belangrijkheid inboet.

Bekroningen betekenen vaak het begin van het einde. De toekenning van de Erasmusprijs aan Lévi-Strauss, een van de kopstukken van het structuralisme, vormt daar mogelijk geen uitzondering op. Heeft het Franse structuralisme dus nog wel toekomst? Het antwoord is niet eenvoudig. Eerst dienen we uiterst beknopt de structuuranalyse (die de werkmethode van alle aanhangers van de structuralistische stroming vormt) te omschrijven. Daarna zullen enkele gebieden aan de orde komen waarop het structuralisme zijn invloed heeft doen gelden en mogelijk van belang kan blijven.

WAT IS STRUCTUUR?

De van oorsprong bouwkundige term 'structuur' heeft zich gaandeweg in vrijwel alle wetenschappen alsmede in het dagelijks spraakgebruik een vaste plaats veroverd. Terecht heeft Kroeber erop gewezen dat alwat bestaat, tenzij het volslagen vormeloos is, wel enige structuur bezit. In eerste aanleg zegt het woord dus bitter weinig: het is wel een teken aan de wand dat er evenveel omschrijvingen van het begrip bestaan als er structurologen zijn. In het Nederlands bezitten we feitelijk een uitstekend equivalent: *bouw* of *opbouw*, dat op alle toepassingen van het woord structuur toepasbaar is: de *(op)bouw* van een atoom, een kristal, een lichaam, een samenleving, een taal. Zelfs de marxistische termen onder- en bovenbouw maken er dankbaar gebruik van.

In al deze gevallen verwijst het woord niet naar het voorwerp zelf, maar naar de veronderstelde inwendige ordening ervan, zodat wij ons zonder voorbehoud kunnen aansluiten bij de minimumdefinitie van de taalkundige Hjelmlev, een van de grootouders van de beweging: een structuur is een 'zelfstandig geheel van innerlijke verbanden'. Ofwel eenvoudiger gezegd: wie over structuur spreekt, vraagt zich in eerste instantie af: 'hoe zit dat in elkaar?'

De term hangt dan ook ten nauwste samen met het woord 'systeem', dat een iets dynamischer bijklank heeft. In beide gevallen gaat het om een *gesloten*, zelfstandig geheel, dat via *interactie* van de bestanddelen op een zo geordend mogelijke *integratie* daarvan staat gericht. Structuuranalyse is dus ordening; ze *beschrijft* geen geheel maar *omschrijft* een aantal bestanddelen die ze tot een zo zinvolle reeks heeft geordend, dat het voorwerp iets unieks blijkt te zijn en dat vergelijking met een ander geheel mogelijk wordt.

Omgekeerd kan eenzelfde voorwerp soms door meerdere structuren worden omschreven, waarvan elk in functie staat van een bepaald vergelijkingspunt. In tegenstelling tot bij voorbeeld een *organisatieschema*, dat als een blauwdruk, een organigram of een computerprogramma een *beschrijvende* ordening vastlegt en geen pretentie heeft nieuwe perspectieven te openen voor haar onderwerp, wil de structuuranalyse een *verklarende* ordening opbouwen die aantoonst dat achter de zichtbare wanorde der dingen een logische symmetrie schuilt, die ons tot een soort *Aha-Erlebnis* brengt.

STRUCTUUR EN MODEL

Een structuur is ook meer dan een *model*. Een model is een maquette, die ingewikkelde verbanden vereenvoudigt en zodoende verduidelijkt; het wordt tijdens het onderzoek geboren en kan worden weggegooid zo gauw het overbodig is of niet operationeel blijkt te zijn. Het model is een kind van de wetenschap terwijl de structuur – volgens de structuuranalisten – een dochter van de werkelijkheid zelf is. Dit betekent niet dat de structurologen geen modellen zouden bouwen. Maar ze doen dit slechts in de overtuiging dat langs de weg van het model, dat nu eenmaal onont-

koombaar is voor een concrete voorstelling van de onderlinge betrekkingen, iets wezenlijkers wordt bereikt, namelijk de structuur, die als het ware in het hart van de werkelijkheid zelf staat gegrift. Het model is als een houder (*'contenant'*), die op zoek is naar een inhoud (*'contenu'*), terwijl de structuur juist gelijk staat met de 'inhoud zelf, gevat in een logische organisatie, die wordt opgevat als een eigenschap van de werkelijkheid' ¹. De structuur blijkt dus een *eigenschap* van de werkelijkheid te zijn. Ze raakt echter niet het wezen daarvan, doch is van relationele aard. Ze vormt de code die onthult dat de schijnbare irrationaliteit, waarin het bewuste, zichtbare aspect van de werkelijkheid dreigt op te gaan, in feite beantwoordt aan een strenge innerlijke logica, die maakt dat de werkelijkheid kan zijn wat ze voor ons is. Nu zal het duidelijk zijn, dat de structuur steeds ingewikkelder wordt, naar gelang het gaat om bij voorbeeld een rekenkundige reeks, een ééncellig diertje of een systeem van verwantschapsbetrekkingen zoals de familie. In het eerste, wiskundige geval, werken we met een vaste, louter formele bundeling van betrekkingen. Bij het tweede voorbeeld hebben we te maken met een vorm, die al niet meer stabiel behoeft te zijn, omdat hij een systeem van zelfregeling bezit: er kunnen veranderingen optreden, maar de structuur is buigzaam genoeg om deze te verwerken. Bij de familie gaat het om een structuur die zichzelf voortdurend wijzigt en naar een optimale organisatie streeft, al is het onder invloed van louter interne factoren ². Dit op zichzelf teruggeworpen veranderingsstelsel is het meest rijke voorbeeld van een structuur: ze geeft namelijk rekenschap van een systeem dat tevoren een des te raadselachtiger wanorde te zien gaf, waar er toch wel elementen van orde in te ontdekken vielen, zij het zonder genoegzaam onderling verband.

T W E E K E R N B E G I N S E L E N

Uit het voorgaande vloeien logischerwijs de twee kernbeginselen van de

¹ Vergelijk S. Thion, 'Structurologie', in: *Aletheia*, mei 1966, 227.

² C. Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté*, Paris 1949; vergelijk J. Ladrière, 'Le structuralisme entre la science et la philosophie', in: *Tijdschrift voor filosofie*, 33, 1971, 66-111 (69-70).

structuuranalyse voort. Op de eerste plaats bestaat er op elke concrete vraag naar een structuur slechts één antwoord, omdat het éne en ongedeelde voorwerp, hoe ingewikkeld en samengesteld het er ook mag uitzien, steeds één enkele samenhang van verbanden bezit, die in het licht van de vraagstelling zinvol is.

Op de tweede plaats is het steeds mogelijk om uit een gegeven fragment de structuur van het geheel af te leiden – net zoals een archeoloog uit de kromming van een scherf de vorm van de urn reconstrueert –, en uit de nu voorhanden gegevens toekomstige vondsten of ontwikkelingen te voorzien³.

Deze beide beginselen zijn van kapitaal belang voor een juist inzicht in de *pretenties* van de structurologen. Zij weigeren het jachtgebied van de menswetenschappen in een veelvoud van 'Fachidiotien' op te delen, maar zoeken naar een *totale* benadering van de menselijke werkelijkheid in haar verschillende verschijningsvormen. Volgens hen maakt de structuuranalyse het juist door haar strikt formeel, alomvattend en betrekkingen zoekend karakter mogelijk om op het gebied van de menswetenschappen tot resultaten te komen die even strikt geldig zijn als de uitspraken van de natuurwetenschappen. Deze wetenschappelijke striktheid is en blijft het ideaal van de structuuranalisten.

STRUCTUUR EN IDEOLOGIE

Zij zijn zich dan ook sterk bewust van de invloed die de onderzoeker zelf op het nagestreefde resultaat kan uitoefenen. Daarom proberen zij het voorwerp niet van buitenaf, maar van binnenuit te ontleden. De structuroloog blijft strikt binnen de cultuur die hij bestudeert. Soms nestelt hij er zich zelfs lijfelijk in: de antropoloog Pitt-Rivers vestigde zich zelf in de andalusische *pueblo*, die hij wilde bestuderen, zoals de socioloog Laurence Wylie dit in een zuid-Frans dorp deed⁴. Hij weigert een beroep te doen op een boven-cultureel, laat staan een boven-natuurlijk begrip-

³ Als methodologie bezit de structuuranalyse dus tegelijk een heuristisch aspect. Vergelijk C. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris 1958, 233.

⁴ J. A. Pitt-Rivers, *The people of the Sierra*, London 1954; L. Wylie, *Un village de Vaucluse*, Paris 1968.

penarsenaal. Hij zoekt de verklaring voor de gevonden processen uitsluitend binnen het ontledingsobject zelf. In de kern van de zaak komt dit neer op een volkomen, illusieloze afwijzing van alle ideologische uitbuiting en partijdig ge- of misbruik van de structuuranalyse; dit verklaart waarom het werk van bijna alle structurologen een uitermate ontledigd stempel draagt en door hun bezetenheid tot formaliseren een somber wantrouwen verraadt ten aanzien van alle vormen van amateuristisch activisme ⁵.

Daarom is het onjuist het structuralisme als een ideologie te behandelen. Een ideologie gebruikt bij haar verklaringsmethode namelijk een bepaald mens- en wereldbeeld, minstens als verwijspunt, en dringt aan het object een dienstbaarheidsverband op; de structuuranalist wil zich daarentegen juist wegcijferen voor de structuur van zijn object. Anders gezegd: de structurologen hanteren een kennismodel, waarin niet de ideeën, maar het kennen centraal staat. Ons zijn wordt voor hen bepaald door ons kennen, en niet omgekeerd. In deze lijn valt het te begrijpen dat Foucault in zijn inaugurele les aan het 'Collège de France', het hoogste Franse onderwijsinstituut, het verlangen naar *waarheid* verwierp als een dwang en een beperking, die uiteindelijk slechts ten goede komt aan het behoud van de institutie; voor hem gooit de structuuranalyse de samenleving open door het harnas te ontmaskeren, waarin de structuur van ons spreken ons gevangen houdt, terwijl het zoeken naar waarheid een van 'onwaarheid' betichte tegenpartij schept, en daardoor onvermijdelijk slachtoffers maakt, wegen afsluit, en verhindert dat men de volledige samenhang van de werkelijkheid doorziet ⁶.

ENGAGEMENT

Men moet er niettemin voorzichtig mee zijn deze radicale breuk met de ideologie te doodverven als een afzien van engagement, een weigering van inzet of een hooghartige houding van de geleerde in zijn ivoren toren. Inderdaad wijzen de structuuranalisten een bepaald *type* inzet af,

⁵ Vergelijk J.-M. Auzias, *Clefs pour le structuralisme*, Paris ³ 1971, 19-25.

⁶ *Le Monde*, 4 december 1970.

omdat ze op wetenschappelijk gebied de *praxis* welbewust als verklaringsmogelijkheid uitsluiten. Lévi-Strauss verzet zich bij voorbeeld met hand en tand tegen de functionalistische theorieën van Malinowski. Ook is het zonneklaar, dat ze wezensvreemd staan tegenover de politiserende stromingen, die af en toe in de sociale wetenschappen opduiken: een zinvol gesprek met een socioloog als Habermas of een politiek theoloog als J. B. Metz lijkt welhaast ondenkbaar. De structuuroloog, die zijn werkwijze uitdrukkelijk tot de *menswetenschappen* rekent, kenmerkt zich dan ook door een bijna sentimentele hang naar de *natuurwetenschappen* en een uitgesproken huiver voor de *sociale wetenschappen*. Lévi-Strauss heeft dit in een rapport voor de UNESCO bondig samengevat: 'De menswetenschappen hebben van de natuurwetenschappen geleerd, dat men de schijn dient af te wijzen als men de wereld wil begrijpen, terwijl de sociale wetenschappen in hoofdzaak de hieraan symmetrische les hebben meegekregen, dat men de wereld dient te aanvaarden, als men haar wil veranderen' ⁷.

De inzet van de structuuranalist houdt zo een besliste weigering in om zich door de *schijn* van mens en samenleving te laten bedriegen, al was het maar door zich medeplichtig te maken aan wat hij een oppervlakkige verandering acht. In zoverre is zijn werk op de eerste plaats kritisch, ja bij uitstek contestair - getuige de koele maar bijtende maatschappijkritiek van Roland Barthes, die de publieke tekenwereld van onze cultuur ook inderdaad als een bewuste schijnwereld behandelt ⁸, en Foucaults optreden ten gunste van *slachtoffers* van het Franse gevangeniswezen of van de wet op de dienstweigering.

STRUCTUUR EN SCHIJNWAARDEN

Even onomwonden als de structuuroloog de ideologie afwijst, doet hij dit met elke classificatie die tot stand komt in functie van *schijnwaarden*, dat wil zeggen van waarden die een structuur van *buitenaf* trachten te

⁷ C. Lévi-Strauss, 'Critères scientifiques dans les disciplines sociales et humaines', in: *Aletheia*, mei 1966, 210-211.

⁸ R. Barthes, *Mythologies*, Paris 1957; *Essais critiques*, Paris 1964.

verklaren, zoals de factoren 'tijd' en 'bovennatuur'. Evenzo weigert hij een oppervlakteverschijnsel tot maatstaf te nemen voor een oordeel over dieper liggende, interne veranderingen. Het duidelijkst voorbeeld hiervan is het fel verzet van de structuuranalisten tegen alle vooruitgangsoptimisme; door een structuur-vreemde waardefactor in te voeren weigert dit optimisme in te zien, dat de 'vooruitgang' niets anders is dan de zichtbare uitdrukking van een intern wijzigingsproces binnen eenzelfde structuurmodel, in dit geval dat van de cultuur. De structuuranalisten denken er niet over de Westeuropese of Noordamerikaanse cultuur als 'beter', 'verder', of 'meer ontwikkeld' te beschouwen dan welke 'primitieve' cultuur ook. Integendeel, elke volgroeide cultuur geeft een even geldig antwoord op de eisen die de omringende, als zinvol ervaren natuur en wereld aan de betrokken samenleving stellen. Zowel de 'primitieve' samenleving als die van onszelf bezitten een strikte samenhang en een sluitende, innerlijke logica, die echter slechts zinvol zijn voor hen die deze samenleving van binnenuit benaderen. Onze eigen cultuur wordt dus eveneens tot voorwerp van etnologisch onderzoek⁹.

Ook de mens willen de structuuranalisten slechts 'van binnenuit' benaderen. De mens die van buitenaf wordt gemotiveerd, is voor Foucault dood. De structuuranalytische methode moet worden gezien als een poging om op strikt sluitende wijze volkomen te breken met alle buiten- of bovenmenselijke inbreng in het menselijk zelfbegrip. Daarom wordt de idee van de mens, die omwille van God, de waarheid of zichzelf bereid is zijn medemens (en sinds enige jaren ook onze planeet) aan de verwoesting prijs te geven, ten stelligste afgewezen. Dit wil niet zeggen dat de structuuranalyse werkt met één, 'natuurlijk' mensbegrip of de mens laat opgaan in een alomvattende wereldorde. Integendeel, de structuuranalisten bouwen hun 'algemene theorie' juist op vanuit de loyaal als werkelijkheid aanvaarde *verschillen*, in de empirisch gestaafde overtuiging dat deze een structureel verband verhullen.

C. Lévi-Strauss, *Race et histoire*, Paris 1961; *La pensée sauvage*, Paris 1962; Nederlandse vertaling: *Het wilde denken*, Amsterdam 1968, 309 v; vergelijk ook M. de Certeau, D. Julia & J. Revel, 'La beauté du mort: le concept de culture populaire', in: *Politique aujourd'hui*, december 1970, 3-23.

Het spreekt vanzelf dat wij in dit bestek onmogelijk een, al was het maar vluchtig, overzicht van de toepassingsgebieden van de structuuranalyse kunnen geven. Elders vindt men dit uitvoeriger en beter (zie de literatuurlijst hierachter). Wij maken een keuze.

Allereerst de *taalwetenschap*. Hierop leggen alle structurologen een bijzonder zware nadruk: de mens *is* zijn taal, of liever gezegd: zijn tekenstelsel. Niet de inhoud van de tekens – dat wat ze willen zeggen –, maar het menselijk vermogen om ze te *combineren* bepaalt wat hij als positief (levend, werkend, sprekend) en daarmee begrensd wezen *is*. Lévi-Strauss kent de taalwetenschap bovendien een ereplaats toe, aangezien zij dank zij haar universele structuur een sleutelpositie inneemt tussen mens- en natuurwetenschappen, en zijn wetenschappelijk ideaal van een 'algemene theorie' dus het meest nabij komt. Maar het lijkt ons niet onmogelijk dat er op grotere schaal tevens sprake is van een *vlucht* naar de taalwetenschap, die wordt vergemakkelijkt doordat het hier op het eerste gezicht om een betrekkelijk 'schoon' gebied gaat, met weinig gevolgen voor maatschappelijke theorie en praxis.

Hoe dit in werkelijkheid ook moge uitvallen, onze indruk brengt ons terug bij de uitgangsvraag: heeft het Franse structuralisme toekomst? De voorgaande omschrijvingen maken het thans mogelijk de vraag enigszins toe te spitsen. En wel op de eerste plaats omdat het structuralisme ongetwijfeld een *verleden* heeft. Uiteraard heeft het als *menswetenschappelijke* werkwijze een aantal voorouders: de Zwitser F. de Saussure, de Moskouse en Praagse kringen rond Beaudouin de Courtenay, Trubetzkoy, Jakobson en anderen, de Kopenhaagse kring rond Hjelmslev, en de Engelsman H. Sweet¹⁰. Maar vooral kan het voor wie in '*Het trieste der tropen*' Lévi-Strauss' autobiografie heeft meegeleefd geen

¹⁰ J. M. Broekman, 'Russisch formalisme, marxisme, strukturalisme', in: *Tijdschrift voor filosofie*, 33, 1971, 5-40; vergelijk S. C. Dik en J. G. Kooy, *Beginselen van de algemene taalwetenschap*, Utrecht/Antwerpen 1970, 56-64. In de taalwetenschap is met name van de kant van N. Chomsky en van de meer functionalistisch georiënteerde Fransman A. Martinet nogal wat kritiek op de structuraanalytische methode gekomen.

twijfel lijden, of het structuralisme bloeit als *maatschappelijk* verschijnsel op de puinhopen van een aartspositivistische 'wijsbegeerte', die tot voor vrij kort verderf zaaide in de eindexamenklassen van de Franse middelbare staatsscholen, en in nauwelijks mindere mate aan de universiteiten. De banvloek die zowel de jongere, existentialistische als de huidige, links radicale Sartre over al wat naar structuur zweemt heeft uitgesproken, is bij zijn aanhangers al evenmin zonder invloed gebleven. Niet geheel ten onrechte stellen zij dat het structuralisme als stroming hetzij een wat fraaiere verpakking, hetzij een nogal illusie- en bloedeloos alternatief voor uitgetelde levensbeschouwingen biedt, en ongetwijfeld al bezig is hetzelfde lot te ondergaan.

Ook zal het nauwelijks verbazen dat het structuralisme is verweten zich als machtsinstrument aan de kant van de technocratische bonzen ¹¹ of van de repressieve samenleving (Sartre) te hebben geschaard: volgens deze critici zou het structuralisme geen verworvenheid van ons denken zijn, doch in hoofdzaak een machtsverschijnsel, dat kenmerkend is voor *onze* beschaving en uitsluitend in háár dienst staat, omdat het de kennis (en daarmee de macht) opsluit achter een cijferslot, waarvan de code alleen aan de bovenlaag bekend is. Het bij uitstek formeel karakter van de structuuranalyse maakt haar voor logisch niet geschoolden immers vrijwel ontoegankelijk. Men ontkomt moeilijk aan de indruk dat de bijval voor het structuralisme niet geheel van bewondering en het verzet ertegen niet geheel van angst gespeend is. In deze vorm is het structuralisme ongetwijfeld geen lang leven beschoren.

WETENSCHAPSMETHODIEK

Veel duurzamer lijkt het structuralisme ons als *wetenschapsmethodiek*. In die zin spreken wij liever van *structuuranalyse*, in overeenstemming met de belangrijkste structurologen zelf, maar tegen het overheersend spraakgebruik in. Laatstgenoemde term brengt beter tot uiting dat ze ondanks alles op een veronderstelling berust, en verbloemt in mindere mate dat er per slot van rekening evenveel structurele werkwijzen bestaan als

¹¹ Zo H. Lefebvre, *Au-delà du structuralisme*, Paris 1971.

structurologen, zodat er bij nader inzien van het hele *-isme* niet veel meer overblijft dan een doorgeprikte ballon.

De verstdragende tegenwerping tegen het structuralisme is trouwens niet zozeer ideologisch van aard, als wel methodologisch of hermeneutisch. Deze kritiek komt erop neer dat de structurologen de mens en zijn vrijheid als *subject* uit de werkelijkheid zouden uitbannen; ze zouden de programmering tot levensbeginsel verheffen, het *systeem* tot een soort predestinerende godheid verklaren, en de *zin*, voorzover ze daar al op bedacht zijn, in de integratie van de mens binnen de structuur zoeken, niet in zijn zelfbegrip. Zo stelt Sartre dat de mens de plicht en het vermogen heeft om welke structuur ook te boven te komen: 'wezenlijk is niet wat men van de mens maakt, maar wat hij doet, met wat men van hem heeft gemaakt' ¹². Ricoeur meent dat de structuuranalytische verklaringsmethode geen recht doet aan de twee-eenheid tussen semiologische structuur en daadwerkelijke ervaring van het spreken: ze koestert de *langue* (taal, structuur, semiologie en taalanalyse), maar verwaarloost de *parole* (woord, scheppingsdaad, semantiek en fenomenologie) ¹³. Een rechtstreeks, ondubbelzinnig antwoord hebben de structurologen hierop tot nu toe nog niet gegeven. Wellicht is dat ook geen toeval. Ze stellen in feite namelijk geen belang in de actuele ervaring en zingeving, aangezien beide volgens hen verwijzen naar een onbewuste structuur, die niet rechtstreeks valt waar te nemen, maar bij de analyse wel door modellen kan worden voorgesteld; deze *moindre sens* achten zij juist de meest eigenlijke zin ¹⁴. Vandaar het overgrote belang van een voortdurende *herlezing* van de werkelijkheid, via het rooster van Freuds dieptepsychologische modellen (Jacques Lacan en, nog radicaler, G. Deleuze met zijn 'schizoanalyse' van de kapitalistische maatschappij) naar dat van Marx toe (Louis Althusser). 'Er staat niet wat er staat', zou elke structuroloog met de dichter kunnen herhalen . . .

¹² *Le Figaro littéraire*, 2 februari 1967; tegen Sartre: C. Lévi-Strauss, *La pensée sauvage*, Paris 1962, 324-357.

¹³ P. Ricoeur, *Wegen van de filosofie: structuralisme, psycho-analyse, hermeneutiek*, Bilthoven 1970. De hier genoemde termen worden in bovengenoemd werk van Dik & Kooy duidelijk uitgelegd.

¹⁴ C. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris 1958, 305.

Praat men op het stuk van deze eerste tegenwerping eigenlijk dus langs elkaar heen, de confrontatie is aanzienlijk directer op het punt van het tweede kernprobleem: de stiefmoederlijke behandeling die de *geschiedenis* van de structuuranalyse ondervindt. Op het eerste gezicht lijken de structurologen zich aan te sluiten bij de totale, 'holistische' opvatting die Jan Romein van de geschiedenis had. Bij nader inzien, zo stellen de tegenstanders, werken ze echter slechts met synchronie, horizontale dwarsdoorsneden van de werkelijkheid, en loochenen ze de diachronie: de tijd, het geschieden en het worden. Auzias heeft er in een fonkelende studie op gewezen dat het deze kritiek al evenmin aan eenzijdigheid ontbreekt en dat de critici gewoonlijk aan het omgekeerde euvel mank gaan. 'Als iemand stelt dat het heelal een structuur bezit, zegt hij daarmee nog niet dat het geen geschiedenis heeft. Wie zou kunnen beweren dat het structuralisme medeplichtig is aan deze dodelijke rust van het denken, aan die structurerende ontijdelijkheid? Een getuige is nog geen medeplichtige, behalve bij bepaalde vormen van terrorisme. *Aanduiden* is tevens *aanklagen*: dat is een erezaak' ¹⁵.

Toch lijkt het er wel degelijk op dat de structuuranalyse aan de abscis van het eindige, zo niet statische bestaan een ruime voorrang geeft op de ordinaat van het worden. Uit huiver voor de illusies die uit de diachronie kunnen voortkomen, verwaarloost zij het *verloop* van het wijzigingsproces, zodat de geschiedenis tot een reeks opeenvolgende synchronieën dreigt te verworden, waarbij elke laag tot stand komt onder de druk voor de voorgaande. De menselijke daad cijfert zich weg voor het onherroepelijke gevolg ervan, zodat we langs een omweg weer bij Ricoeurs bemerkingen terechtkomen. Het probleem ligt in feite besloten in het *immanent* karakter van de structuuranalyse: haar wil om de dingen van binnenuit te benaderen brengt haar steeds weer opnieuw tot de vraag of er één, totale geschiedenis bestaat dan wel een aantal autonome geschiedenissen die *structureel* gezien wel op elkaar lijken, maar in werkelijkheid alle hun eigen leven leiden. Van alle structurologen is Lucien

¹⁵ Auzias, *a.w.*, 212,

Goldmann het verst gegaan op de weg van de totaliserende opvatting. Vanuit de onder invloed van Lukács en G. Lefebvre verkregen overtuiging dat de sociale wetenschappen niet mogen worden losgemaakt van een wereldbeschouwing (als 'verborgen structuur'), kwam hij tenslotte tot een zogenaamde *genetisch* structuralisme, waarbij hij de studie van de afzonderlijke gehelen in de beweging van de geschiedenis bedoelde op te nemen ¹⁶. Lévi-Strauss durft echter niet zover te gaan. Zijn structuuranalyse heeft op etnologisch gebied tot de ontdekking geleid dat ook de zogenaamde *geschiedloze* ('primitieve') volkeren wel degelijk een *geschiedervaring* bezitten, maar dat deze collectief tot een structuur van *ontkenning* van de geschiedenis wordt omgebouwd: het probleem van de wording wordt dan opgelost door het te vervangen door een steeds weer herhaalde verwijzing naar de oerstaat van de groep, via de mythe. Volgens hem hebben we niet het recht om deze oplossing, die even *geldig* is als de onze, met geweld in te lijven bij onze eigen geschiedopvatting, die als enige aan de mens in de geschiedenis een actieve rol toebedeelt, en erin is geslaagd haar door verinnerlijking tot de drijfkracht van diens ontwikkeling te maken. Het vraagstuk van de *waarheid* komt hier vanzelfsprekend niet aan de orde, en is volgens de structurologen ook niet relevant.

De kernmoeilijkheid blijft, zich een geleding van structuur en wording in te denken. De bioloog François Jacob heeft op dit punt geprobeerd voor de levende wezen vormschema's (algoritmen) op te stellen, die structuur en evolutie met elkaar verzoenen ¹⁷. En nu de Franse historici over de eerst schok heen zijn, komt het ook van hun kant tot een samenspraak met de structurologen, die een aantal veronderstellingen van de geschiedbeoefening op losse schroeven zet. Geschiedenis is namelijk niet alleen *gebeuren*, als een soort louter dynamische overval op mens en samenleving of minstens als een voorval dat uitsluitend aan de individuele vrijheid zou kunnen worden toegeschreven, maar ze is tevens synchrone *herinnering* van wat is geschied en planning van wat gaat komen.

¹⁶ L. Goldmann, *Structures mentales et création culturelle*, Paris 1970 en zijn vroegere werken.

¹⁷ F. Jacob, *La logique du vivant*, Paris 1970.

Als zodanig is er geen geschiedenis, maar wordt ze (desnoods van tevoren) door een voortdurende (her)interpretatie *gemaakt*. Elke samenleving vormt een geschiedenisfabriek die bewerkt of uitbant wat collectief niet te dragen valt, en beklemtoont wat op een gegeven ogenblik het meest zinvol is. De mens bouwt zijn eigen ervaring dus in de begrips- en geheugenstructuren in, zoals die zich op dat ogenblik voordoen. Juist op dat punt vinden de structuuranalist en de geschiedkundige elkaar: deze laatste vraagt namelijk niet om rechtvaardiging van de *duur*, die voor hem een vaststaand gegeven is, maar om een hulpmiddel ter ontleding van de trappen van verandering en van het historisch wijzigingsproces. Tenslotte komt het, in aansluiting bij wat hierboven is aangegeven, tot een relativering van het westers geschiedbegrip, niet in het laatst omdat men gaat inzien dat de neiging tot ontkenning van de wording ook aansprakelijk is voor de oude en nieuwe mythen die een belangrijk deel van het noord-atlantisch geschiedbesef structureren. Op dit punt leidt de structuuranalyse thans tot het ontwerp van een 'etno-geschiedenis' van West-Europa, die duidelijk maakt dat ons vrijheidsbed al is gespreid wanneer we ter wereld komen ¹⁸.

Ondanks de wijdvertakte polemiek waaraan de structurologen thans op vrijwel al hun jachtterreinen het hoofd hebben te bieden, valt het niet te ontkennen dat zij de vinger hebben gelegd op een wonde plek van de wetenschapsbeoefening: de schotjesgeest en het gebrek aan een brede, zowel theoretische als praktische interdisciplinariteit. De huidige aandacht voor de structuur, die op een hernieuwing van het begrip voor een systematische totaliteit wijst, lijkt ons daarom een kennissociologisch verschijnsel van onschatbaar belang. De structuuranalyse kan daarbij, minstens voorlopig, een rol van het eerste plan spelen: met het ontwerp van een 'algemene theorie' tracht ze een brug te slaan tussen natuur- en

¹⁸ Zie met name het dubbelnummer *Histoire et structure* van de *Annales Economies-Sociétés-Civilisations*, 26, 1971, nr. 3/4. Een goed voorbeeld van deze benaderingswijze vormt Marc Soriano's analyse van de labels van La Fontaine; langs meer collectieve wegen komen de mentaliteitsgeschiedenis van Ph. Ariès, R. Mandrou en A. Dupront, de etnopsychiatrie van G. Devereux, en de psychoanalytische geschiedschrijving van A. Besançon tot hetzelfde resultaat. Vergelijk K. Bertels, *Geschiedenis tussen structuur en evenement*, Amsterdam 1973.

menswetenschappen – en wel een haalbare brug, voorzover ze een model hanteert dat door zijn formeel karakter een daadwerkelijke interdisciplinariteit mogelijk maakt, en ze een eerste schets biedt voor een gemeenschappelijk taalgebruik dat tot een verstaanbaar gesprek tussen de verschillende vakgebieden kan leiden. Het bewijs hiervan is al geleverd op het symposium dat in oktober 1970 op het Instituut voor kernonderzoek van Saclay (Frankrijk) is gehouden: een dertigtal geleerden uit Duitsland, Engeland en Frankrijk, van wis- tot letterkundigen, zijn daar, gegidst door de epistemologen, tot nauwkeuriger bepaling gekomen van een structuurbegrip dat voor allen aanvaardbaar is ¹⁹. In dat opzicht is het structuurmodel een eersterangs communicatiemiddel gebleken. Wij menen dan ook dat de structuuranalytische methode belangrijke uitzichten biedt voor de toekomst, niet door monopolisering van welk vakgebied ook – het gevaar daarvoor lijkt trouwens wel definitief geweken nu vrijwel alle geleerdheden in Frankrijk zich antistrukturalistische waakhonden hebben aangeschaft –, maar door de grenzen open te gooien van wetenschappen die in de kring van hun eigen problematiek verzandden. Wij wezen op de geschiedschrijving en de biologie; we hadden evengoed over economie, muziek- en literatuurwetenschap of bijbelexegese kunnen spreken ²⁰. Een teken aan de wand: dit jaar wordt op een aantal Franse middelbare scholen voor het eerst een structurele spraakkunst gebruikt.

In wijder perspectief heeft de koele classificatiedorst van de structurologen ongetwijfeld nog een diepere zin. Niet alleen herstelt ze radicaal het evenwicht tussen de onderscheiden culturen, maar vooral brengt ze de mens tot een nieuw besef van zijn fundamentele samenhang met de natuur en kosmos: een dubbele solidariteit, als geneesmiddel tegen de wijsgerige en existentiële eenzaamheid, waarin een al te subject-gericht denken hem had opgesloten.

¹⁹ *Le Monde*, 29 oktober en 14 november 1970.

²⁰ Vergelijk bij voorbeeld R. Barthes, F. Bovon, F. J. Leenhardt en anderen, *Analyse structurale et exégèse biblique*, Neuchâtel 1971.

T E R O R I E N T A T I E

Inleidingen op het structuralisme, naar opklimmende moeilijkheidsgraad:
M. Corvez, *Structuralisme*, Utrecht/Antwerpen 1971 – wijsgerig sterk
vooringenomen; beter zijn, in het Frans:

J.-M. Auzias, *Clefs pour le structuralisme*, Paris ³1971

J. Piaget, *Le structuralisme*, Paris ⁴1970; Nederlandse vertaling van de
eerste uitgave, Meppel 1969.

O. Ducrot, T. Todorov, D. Sperber en anderen, *Qu'est-ce que le structu-
ralisme?*, Paris 1968.

Kritiek op het structuralisme vindt men in:

M. Dufrenne, *Pour l'homme*, Paris 1968.

R. Boudon, *A quoi sert la notion de structure?*, Paris 1968.

En in speciale nummers van *Esprit*, mei 1967, *L'Arc*, nr. 30, 1966, en
Les temps modernes, nr. 246, november 1966.

Behalve de in de noten genoemde studies kan men nog de volgende
werken van de belangrijkste vertegenwoordigers van de structuuranaly-
tische methode raadplegen (we maken uiteraard een keuze):

C. Lévi-Strauss, *Mythologiques*: I. *Le cru et le cuit*, Paris 1964; II. *Du
miel aux cendres*, 1966; III. *Origine des manières de table*, 1968; IV.
L'Homme nu, 1971.

M. Foucault, *Les mots et les choses*, Paris 1966; *L'Archéologie du savoir*,
Paris 1969.

R. Barthes, *Le degré zéro de l'écriture*, Paris 1966; Nederlandse verta-
ling, *De nulgraad van het schrijven*, Amsterdam 1970; *Système de la
mode*, Paris 1967; *Sade, Fourier, Loyola*, Paris 1971.

L. Althusser, *Pour Marx*, Paris 1967.

L. Sebag, *Marxisme et structuralisme*, Paris 1964; *L'invention du monde
chez les Indiens Pueblos*, Paris 1971, postuum.

J. Lacan, *Ecrits*, 2 dln, Paris 1966-1970, op psycho-analytisch gebied.

U. Eco, *La structure absente*, Paris 1972, over de semiologie; en

G. Dumézil op het gebied van de godsdienstgeschiedenis.